

Financiële gevolgen Regeerakkoord en Meerjarig Financieel Kader van de EU voor de land- en tuinbouw

Een vergelijking met andere mkb-sectoren

LEI

WAGENINGEN UR

Financiële gevolgen Regeerakkoord en Meerjarig Financieel Kader van de EU voor de land- en tuinbouw

Een vergelijking met andere mkb-sectoren

Gabe Venema

Hennie van der Veen

Roel Jongeneel

Jakob Jager

Huib Silvis

Wim Verhoeven (Panteia)

Ton Kwaak (Panteia)

LEI-nota 13-021

Februari 2013

Projectcode 2275000606

LEI Wageningen UR, Den Haag

Het LEI kent de volgende onderzoeksvelden:

Sector & Ondernemerschap

Regionale Economie & Ruimtegebruik

Markt & Ketens

Internationaal Beleid

Natuurlijke Hulpbronnen

Consument & Gedrag

Financiële gevolgen Regeerakkoord en Meerjarig Financieel Kader van de EU voor de land- en tuinbouw; Een vergelijking met andere mkb-sectoren

Venema, G.S., H.B. van der Veen, R.A. Jongeneel, J.H. Jager, H.J. Silvis, W. Verhoeven en T. Kwaak

LEI-nota 13-021

24 p., fig., tab., bijl.

Dit onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met

Panteia

Research to Progress

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Deze publicatie is beschikbaar op www.wageningenUR.nl/lei

© LEI, onderdeel van Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2013
Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9001:2008 gecertificeerd.

Inhoud

1	Inleiding	6
	1.1 Probleemstelling	6
	1.2 Afbakening	6
	1.3 Methoden	6
2	Regeerakkoord	9
	2.1 Inleiding	9
	2.2 Inhoud van de maatregelen	9
	2.3 Gevolgen van de maatregelen	12
3	Meerjarig Financieel Kader van de EU (2014-2020)	14
	3.1 Inleiding	14
	3.2 Inhoud van de maatregelen	14
	3.3 Gevolgen van de maatregelen	16
4	Conclusies	18
	4.1 Regeerakkoord	18
	4.2 MFK-akkoord	18
	4.3 Kanttekeningen	19
	Literatuur	21
	Bijlage	
	1 Achtergrond tabellen berekeningen MFK-akkoord	22

1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

Naar aanleiding van het debat over de regeringsverklaring (14 november 2012) heeft het kabinet aangegeven om de effecten van het Regeerakkoord voor de primaire land- en tuinbouw door te laten rekenen. Hierop heeft het ministerie van EZ aan een samenwerkingsverband van LEI Wageningen UR en Panteia de opdracht verstrekt om de gevolgen voor de land- en tuinbouw door te rekenen en te vergelijken met die voor enkele andere mkb-sectoren.

In aanvulling hierop heeft het ministerie gevraagd om ook de gevolgen van het nieuwe Meerjarig Financieel Kader (2014-2020) van de Europese Unie mee te nemen. Het akkoord dat de lidstaten hierover begin februari 2013 hebben bereikt, houdt een korting in van het budget voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB).

1.2 Afbakening

De onderzoeksvragen zijn gericht op nieuwe maatregelen in het Regeerakkoord en het MFK-akkoord die gevolgen hebben voor de opbrengsten en kosten van de bedrijven, dan wel voor de te betalen inkomstenbelasting. Buiten beschouwing blijven:

- financiële maatregelen die in het Begrotingsakkoord 2013 zijn opgenomen;
- verhoging AOW-leeftijd voor wat betreft het effect op de ondernemer;
- veranderingen in de zorg;
- accijns en btw-verhoging in het kader van de privé-uitgaven;
- effecten die via de vennootschapsbelasting lopen.

De berekeningen betreffen de eersteorde-effecten onder overigens gelijke omstandigheden. Door veranderingen in omstandigheden en gedrag kunnen de uiteindelijke effecten anders zijn.

1.3 Methodes

1.3.1 Regeerakkoord

De gevolgen van de overheidsmaatregelen in het Regeerakkoord worden bepaald ten opzichte van een referentiebeeld voor het jaar 2017. Het referentiebeeld is gebaseerd op de situatie van 2012 (overheidsbeleid) inclusief het begrotingsakkoord 2013. Het zichtjaar 2017 is gekozen omdat de afgesproken maatregelen van het Regeerakkoord dan volledig zijn uitgevoerd.

De gevolgen van het Regeerakkoord worden bepaald voor de land- en tuinbouw en voor enkele andere mkb-sectoren.

Voor wat betreft de land- en tuinbouw wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende bedrijfstypen: akkerbouw, melkveehouderij, glastuinbouw en intensieve veehouderij. In tabel 1.1 zijn enkele kenmerken van deze bedrijven beschreven. Met het oog op de vergelijking met andere mkb-sectoren wordt verder onderscheid gemaakt tussen kleine bedrijven (minder dan 10 arbeidsjaareenheden werkzaam op het bedrijf) en grote bedrijven (meer dan 10 arbeidseenheden werkzaam op het bedrijf).

Binnen het mkb is gekozen voor de sectoren detailhandel en kleinmetaal. Deze sectoren zijn uitgekozen omdat deze evenals de agrarische sector gekenmerkt worden door overeenkomstige rechtsvormen van de bedrijven en door veel familiebedrijven die redelijk kleinschalig zijn, zowel in omzet als in arbeidsbezetting.

Tabel 1.1	Kenmerken bedrijfstypes land- en tuinbouw 2010, bedragen in duizenden euro's			
	Akkerbouw	Melkvee	Glastuinbouw	Intensieve Veehouderij
Omzet ¹	298	347	1.287	725
Totale kosten ¹	231	292	1.240	701
Inkomen uit bedrijf ¹	67	55	47	24
Aantal bedrijven	6.973	17.422	3.718	5.689
Gemiddelde arbeidsinzet	1,8	2,7	12,0	2,6

Bij de mkb-sectoren (kleinmetaal en detailhandel) worden microbedrijven (tot maximaal 9 werkzame personen) en kleinbedrijven (van 10 tot maximaal 49 werkzame personen) onderscheiden. Voor de vergelijking met de land- en tuinbouwbedrijven, die ten opzichte van het mkb klein zijn, blijven bedrijven met 50 of meer werkzame personen buiten de berekeningen. In tabel 1.2 is een aantal kenmerken van de geselecteerde groepen weergegeven.

Tabel 1.2	Kenmerken sectoren 2010 (land- en tuinbouw) en 2011 (overig), bedragen in duizenden euro's					
	Land- en tuinbouw		Kleinmetaal		Detailhandel	
	klein	groot	micro	klein	micro	klein
Omzet ¹	366	2.176	477	5.830	365	4.678
Totale kosten ¹	320	2.080	433	5.646	355	4.666
Winst ¹	46	96	44	184	10	12
Aantal bedrijven	49.620	2.284	14.979	3.540	74.049	4.669
Gemiddelde arbeidsinzet	2,8	20,3	2,1	19,1	2,5	19,8

De berekeningen voor de land- en tuinbouw zijn uitgevoerd met het Financieel-Economisch Simulatie-model (FES-model) van het LEI. De berekeningen zijn gebaseerd op een steekproef uit de CBS-Landbouwtelling, namelijk het Bedrijveninformatienet van het LEI (het Informatienet). De uitkomsten zijn vertaald naar alle bedrijven in de Landbouwtelling.

De berekeningen voor de andere mkb-sectoren zijn gedaan met behulp van het PRISMA-model. PRISMA is het macro-economische sectormodel naar grootteklassen van Panteia/EIM. Het model onderscheidt 20 sectoren en 5 grootteklassen. De hier onderscheiden mkb-sectoren en grootteklassen worden standaard onderscheiden.

Er is rekening gehouden met een groei van de omvang van bedrijven in de periode 2010-2017.

1.3.2 MFK-akkoord

Om de gevolgen van de korting op het GLB-budget in het MFK-akkoord te bepalen, is gebruik gemaakt van de CBS-Landbouwtelling en het Informatienet van het LEI. Hierbij is gewerkt met bedragen per hectare en per bedrijf; dit laatste is per ontvanger van de directe betaling. Op basis van de berekende uitkomsten per hectare en per bedrijf zijn resultaten in de vorm van directe financiële gevolgen per bedrijfstype gegenereerd.

¹ Omzet, kosten en winst betreffen genormaliseerde cijfers. Dat wil zeggen dat er gecorrigeerd is voor extreem goede of slechte jaren. Voor de land- en tuinbouw is het begrip winst in tabel 1.2 (en in het vervolg van deze studie) gelijkgesteld met het inkomen uit bedrijf.

De land- en tuinbouwbedrijven zijn hierbij ingedeeld naar de volgende bedrijfstypen: akkerbouw, zetmeelaardappelbedrijven, melkveebedrijven, vleeskalverbedrijven, overige graasdierbedrijven, tuinbouwbedrijven en gemengde bedrijven. Eventuele kosten die bedrijven moeten maken, bijvoorbeeld het voldoen aan eisen met betrekking tot vergroening, om voor deze betalingen in aanmerking te komen, zijn niet in de analyse meegenomen. Volgens een eerdere studie werden deze kosten geschat op circa 70 euro per hectare (zie Jongeneel en De Bont et al., 2012). De effecten worden vergeleken met het eerder doorgerekende voorstel van de Europese Commissie uit 2011 (Jongeneel en De Bont, 2012).

2 Regeerakkoord

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk is gewijd aan gevolgen van de nieuwe maatregelen in het Regeerakkoord VVD-PvdA voor de land- en tuinbouw en voor het mkb (kleinmetaal en detailhandel). De volgende paragraaf (2.2) beschrijft de inhoud van de maatregelen. Aansluitend worden de gevolgen van de maatregelen berekend en toegelicht (paragraaf 2.3).

2.2 Inhoud van de maatregelen

2.2.1 Verhoging accijns diesel en lpg

In het Regeerakkoord is een accijnsverzwaring van 3 cent per liter diesel en 7 cent per liter lpg afgesproken. De extra accijns heeft in de land- en tuinbouw gevolgen voor de dieselkosten, werk door derden en werk voor derden (als de prijsstijging doorgerekend kan worden). De verhoging van de dieselkosten wordt berekend aan de hand van de hoeveelheid gebruikte diesel. De bedragen van werk voor en door derden stijgen met 0,5%. Per liter gebruikte lpg wordt 7 cent accijns per liter ingerekend.

Voor de detailhandel en kleinmetaal is de hoeveelheid gebruikte diesel niet bekend en komt de accijnsverzwaring neer op een prijsstijging van 2,4%.

2.2.2 Subsidieregeling duurzame energie en terugsluis vergroening

Het kabinet zet in op het realiseren van 16% duurzame energie in 2020. Hiervoor worden de uitgaven van de subsidieregeling duurzame energie (SDE+) verhoogd en komen er middelen beschikbaar voor het stimuleren van bij- en meestook van biomassa in kolen- en gascentrales. De verhoging van de uitgaven voor duurzame energie wordt gedekt uit een verhoging van de SDE+-heffing (zie tabel 2.1). Verondersteld wordt dat het tarief voor 2017 gelijk is aan dat voor 2016.

Tabel 2.1 Tarieven opslag duurzame energie 2013-2016 na 2e Nota van Wijziging				
	2013	2014	2015	2016
Aardgas per kubieke meter	Cent per m³			
0-170.000	0,23	0,46	0,74	1,13
170.000-1 mln.	0,09	0,17	0,28	0,42
1 mln.-10 mln.	0,03	0,05	0,08	0,13
>= 10 mln.	0,02	0,04	0,06	0,09
Aardgas verlaagd tarief glastuinbouw per kubieke meter	Cent per m³			
0-170.000	0,04	0,07	0,12	0,18
170.000-1 mln.	0,04	0,09	0,14	0,21
1 mln.-10 mln.	0,03	0,05	0,08	0,13
>= 10 mln.	0,02	0,04	0,06	0,09
Elektriciteit per kilowattuur	Cent per kWh			
0-10.000	0,11	0,23	0,36	0,56
10.000-50.000	0,14	0,27	0,46	0,70
50.000-10 mln.	0,04	0,07	0,12	0,19
>= 10 mln. zakelijk	0,0017	0,0034	0,0055	0,0084
>= 10 mln. niet-zakelijk	0,0017	0,0034	0,0055	0,0084

De opslag geldt niet voor het aardgas voor de warmtekrachtkoppeling (wkk) en ook niet voor de eigen productie van elektriciteit. Voor de land- en tuinbouw wordt de verhoging direct doorgerekend aan de hand van het verbruik. Bij de mkb-sectoren is het verbruik niet bekend en wordt de tariefopslag doorberekend in een stijging van de elektriciteitsprijs; in de kleinmetaal bij microbedrijven met 3,3% en bij kleinbedrijven met 3,8%. Voor de detailhandel is de prijsstijging respectievelijk 3 en 3,7%. De gasprijs stijgt door de tariefopslag in de kleinmetaal bij microbedrijven met 1,5% en bij de kleinbedrijven met 0,6%. In de detailhandel is de tariefopslag bij de microbedrijven 1,4% en bij de kleinbedrijven 0,6%.

Een deel van de verhoging van de SDE+ uitgaven zal bij de land- en tuinbouw terecht komen indien deze bedrijven investeren in de productie van duurzame energie. De SDE+ is vooral bedoeld ter compensatie van het niet-rendabele deel van de investeringen en zal dus niet leiden tot een voordeel voor de bedrijven.

De bij het Lente-akkoord gereserveerde middelen voor terugsluis vergroening (375 mln. euro) worden gedeeltelijk ingezet voor lastenverlichting bij bedrijven ter compensatie van de SDE+-heffing. Om hoeveel het gaat en waar de rest van de terugsluis voor wordt gebruikt is nog onbekend. Het effect hiervan is dan ook niet meegenomen.

2.2.3 Kennis en innovatie

In 2013 is in totaal voor de bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) een bedrag beschikbaar van 735 mln. euro, voor de Research & Development Aftrek (RDA) een bedrag van 375 mln. euro (oorspronkelijk 500 mln. euro in 2014) en voor de Innovatiebox 625 mln. euro. In totaal 1.735 mln. euro. Detailhandelsbedrijven maken geen gebruik van de regeling. De kleinmetaal en de glastuinbouw daarentegen wel.

Vanaf 2014 wordt bezuinigd op de WBSO, de RDA en de innovatiebox, oplopend tot 160 mln. euro in 2015 en verdere jaren. Er is nog geen duidelijkheid over de invulling van deze bezuiniging. Bij een evenredige verdeling komt dit neer op een vermindering van de fiscale aftrekmogelijkheden met 9,25% vanaf 2015. Tegenover bezuinigingen op RDA, Innovatiebox en WBSO staat een verhoging van de TKI-toeslag (Topconsortia Kennis en Innovatie). Daarnaast wordt de afdrachtvermindering onderwijs afgeschaft en vervangen door een beperktere subsidieregeling. Over het gebruik van de TKI en de afdrachtvermindering onderwijs zijn geen sectorale gegevens beschikbaar. Land- en tuinbouwbedrijven zijn geen grootverbruikers van deze regelingen.

Het aandeel kleinmetaalbedrijven dat gebruikt maakt van de WBSO/RDA-regeling, is 25% bij de microbedrijven en 34% bij de kleinbedrijven. In de glastuinbouw maakt 10% van de kleine en 19% van de grote

bedrijven gebruik van de regeling. Naar schatting doen 125 zelfstandigen in de metaal en 244 in de glastuinbouw een beroep op de regeling door zelf aan R&D te doen. Dit betreft 2% van alle zelfstandigen in de kleinmetaal en 8% in de glastuinbouw.

Op basis van de korting van 9,25% en de verdeling van het gebruik van de regelingen is een inschatting gemaakt van het nadeel van de bezuiniging op de innovatieregelingen.

2.2.4 Afschaffen product- en bedrijfschappen

Door het afschaffen van de product- en bedrijfschappen komen de heffingen te vervallen. De bedragen die voor de land- en tuinbouw berekend zijn, zijn gebaseerd op de heffingen in 2010. Een aantal product- en bedrijfschappen heeft de tarieven daarna verlaagd. Dit leidt tot een lichte overschatting van de gevolgen voor de totale land- en tuinbouw.

2.2.5 Pensioenopbouw Regeerakkoord

De maximale jaarlijkse opbouw daalt in het Regeerakkoord verder van 2,15% naar 1,75%, zodat na 40 jaar een pensioen van 70% van het gemiddelde loon resulteert. Daarnaast vervalt de aftrekbaarheid van pensioenpremies voor het loon boven 100.000 euro per jaar. We veronderstellen in de berekeningen dat geen werknemers meer dan 100.000 euro verdienen. Volgens het Bedrijfspensioenfonds voor de landbouw is de opbouw 2% per jaar. De opbouw daalt met 0,25%-punt, wat 12,5% van de opbouw is. Dat houdt in dat pensioenkosten voor de werkgever met 12,5% dalen. In 2008 bestonden de loonkosten in de land- en tuinbouw voor 6,3% uit pensioenkosten. Per saldo dalen de loonkosten met 0,8% ($0,125 * 6,3\%$).

Als gevolg van het Regeerakkoord daalt de pensioenpremie voor werkgevers in de kleinmetaal voor microbedrijven met nog eens 18,6% en voor kleinbedrijven met nog eens 19,4%. In de detailhandel is een maximale pensioenopbouw geregeld van 1,75% per jaar. In deze sector verandert hierdoor vrijwel niets.

2.2.6 Verhoging assurantiebelasting

De assurantiebelasting wordt verhoogd van 9,7% naar 21%. Assurantiebelasting wordt alleen op schadeverzekeringen betaald en niet op ziektekosten- of levensverzekeringen. De kosten van de verzekeringen worden per saldo met 10,3% verhoogd (1,21/1,097).

2.2.7 Wijzigingen inkomstenbelasting

In het Regeerakkoord staat dat de verschillen in belastingheffing tussen ondernemers en werknemers de afgelopen jaren zijn toegenomen. Om meer evenwicht te bereiken zullen de ondernemersfaciliteiten waaraan het urencriterium is verbonden per 2015 met 500 mln. euro worden versoerd en/of afgeschaft. Daarnaast worden deze kabinetsperiode stappen gezet om een winstbox in te voeren. Hierbij worden betrokken de zelfstandigenaftrek, fiscale oudedagsreserve, meewerkaftrek, startersaftrekken en de S&O-aftrek. Het urencriterium komt dan te vervallen. Indien de lastenverzwaring van 500 mln. euro geheel ten laste komt van de zelfstandigenaftrek, betekent dit een gemiddelde lastenverzwaring van ongeveer 660 euro per zelfstandige. Omdat de concrete invulling nog niet bekend is, is deze lastenverzwaring niet meegenomen in de berekeningen opgesplitst naar sectoren.

2.3 Gevolgen van de maatregelen

Tabel 2.2 Effecten maatregelen Regeerakkoord per bedrijfstype (euro's per bedrijf per jaar, ten opzichte van referentie 2017)					
Maatregel	Totaal land- en tuinbouw	Akkerbouw	Melkveehouderij	Glastuinbouw	Intensieve veehouderij
Aantal bedrijven	51.905	6.973	17.422	3.718	5.689
Accijnzen	-210	-380	-310	-130	-260
SDE+	-300	-130	-230	-1.260	-280
Kennis en innovatie	-30	0	0	-410	0
Afschaffen product- en bedrijfsschappen	1.300	630	530	5.210	2.060
Pensioenopbouw	290	60	40	2.050	180
Assurantiebelasting	-660	-600	-520	-1.610	-730
Inkomstenbelasting	PM	PM	PM	PM	PM
<i>Totaal effect</i>	390	-420	-490	3.850	960
Effect in % winst	0,9%	-0,6%	-0,9%	8,2%	4,1%

Tabel 2.3 Effecten maatregelen Regeerakkoord per sector (euro's per bedrijf per jaar, ten opzichte van referentie 2017)						
Maatregel	Land- en tuinbouw		Metaal	Detailhandel		
	klein	groot	micro	klein	micro	klein
Arbeidsinzet	<10	>10	<10	10-50	<10	10-50
Aantal bedrijven	49.621	2.284	14.979	3.540	74.049	4.669
Accijnzen	-210	-190	-20	-330	-10	-90
SDE+	-230	-1.820	-250	-1.790	-70	-850
Kennis en innovatie	0	-660	-130	-1.830	0	0
Afschaffen product- en bedrijfsschappen	960	8.770	100	170	100	180
Pensioenopbouw	140	3.660	1.280	13.520	0	0
Assurantiebelasting	-570	-2.650	-70	-1.010	-100	-1.270
Inkomstenbelasting	PM	PM	PM	PM	PM	PM
<i>Totaal effect</i>	90	7.110	910	8.730	-80	-2.030
Effect in % winst	0,2%	7,8%	2,1%	4,8%	-0,8%	-16,9%

De effecten van het Regeerakkoord geven een divers beeld, zowel voor de verschillende sectoren binnen de land- en tuinbouw als voor de paar geselecteerde mkb-sectoren. De resultaten zijn moeilijk goed te vergelijken omdat de karakteristieken van de betreffende sectoren alleen op hoofdlijnen zijn geduid. De uitkomsten van de studie zijn indicatief en betreffen slechts een deel van het totale pakket maatregelen van het Regeerakkoord.

Het effect van het Regeerakkoord voor alle land- en tuinbouwbedrijven is positief en komt neer op 390 euro gemiddeld per bedrijf voor het pakket maatregelen dat nu bekend is. Voor de akkerbouw is dit negatief (-420 euro) evenals voor de melkveehouderij (-490 euro), terwijl het voor de glastuinbouw positief is (+3.850 euro) evenals voor de intensieve veehouderij (+960 euro).

Voor de twee vergelijkbare mkb-sectoren is het beeld voor hetzelfde pakket doorgerekende maatregelen als volgt: een positief effect voor de metaal ('micro' +910 euro en 'klein' +8.730 euro), maar een negatief effect voor de detailhandel ('micro' -80 euro en 'klein' -2.030 euro).

Verschuivende maatregelen konden nog niet op sectorniveau uitgewerkt worden omdat de besluitvorming daarover nog niet is afgerond. Tot de belangrijkste maatregelen behoren die maatregelen die moeten leiden tot het versoberen en/of afschaffen van ondernemersfaciliteiten met 500 mln. euro. Deze bezuini-

ging, omgeslagen over alle zelfstandigen, kan neerkomen op een negatief effect van ongeveer 660 euro per zelfstandige.

Voor wat betreft de afschaffing van de product- en bedrijfschappen moet hierbij worden aangetekend dat zij collectieve taken uitvoeren, die ten goede komen van de bedrijven. Voor de dierlijke sectoren geldt bijvoorbeeld dat de door de sector afgesproken bijdrage vanuit de sector voor het diergezondheidsfonds loopt via de heffingen van de product- en bedrijfschappen. In de laatste begrotingen ging het dan om ongeveer een kwart van de begroting. Ook dragen product- en bedrijfschappen bij aan kennis en innovatie. In de berekeningen is alleen weergegeven wat de directe gevolgen zijn van het vervallen van de heffingen. Dit leidt tot een overschatting van de economische gevolgen voor de bedrijven, omdat een deel van de taken van de schappen (met baten voor de sector en veelal de bedrijven) door anderen overgenomen zullen gaan worden. Dit kan leiden tot verzoeken tot nieuwe bijdragen van de bedrijven uit de sector.

De budgettaire opbrengst van de maatregel 'pensioenopbouw' is onzeker. Het fiscale kader is namelijk niet waterdicht. In de meeste pensioenregelingen ligt de opbouw van rechten vast, maar is de premie variabel. De ruimte die vrijvalt door een versoering van de opbouw van nieuwe rechten kan ook aangewend worden voor verbetering van de indexatie (bijvoorbeeld koppeling aan lonen in plaats van aan prijzen), voor vermindering van het beleggingsrisico of voor verbetering van het nabestaandenpensioen. Het budgettaire effect van de versoering van het Witteveenkader is dus mede afhankelijk van de reactie van de sociale partners en de pensioenfondsen.

3 Meerjarig Financieel Kader van de EU (2014-2020)

3.1 Inleiding

De uitgaven van de EU worden begrensd door de meerjarenbegroting (Financiële Perspectieven 2007-2013) en door de jaarlijkse begroting. Medio 2011 heeft de Europese Commissie een nieuw begrotingskader voor de periode na 2013 voorgesteld, het Meerjarig Financieel Kader 2014-2020 (MFK). Daarin werd voorzien in een groei van de Europese begroting. Over het MFK moeten de Europese Raad en het Europees Parlement overeenstemming bereiken. Mede door de eurocrisis en de noodzaak waarvoor veel lidstaten zich gesteld zien om te bezuinigen, blijkt dat niet eenvoudig. De Europese Raad van 7-8 februari 2013 heeft een akkoord bereikt over het MFK. Dit akkoord behoeft nog de instemming van het Europees Parlement.

In het MFK-akkoord wordt het budget voor het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) verlaagd: het plafond (in prijzen 2011) voor de financiering van begrotingsrubriek 2 (Duurzame groei: natuurlijke hulpbronnen) wordt vastgesteld op 373,179 mld. euro, waarvan 277,851 mld. euro voor de eerste pijler (directe betalingen en marktmaatregelen). Ten opzichte van het voorstel van de Europese Commissie uit 2011 is er sprake van een korting op het budget voor de eerste pijler van 8,7 mld. euro, ofwel van 3%. Vergeleken met de Financiële Perspectieven 2007-2013 daalt het budget voor de eerste pijler met 58,834 mld. euro (-17%).

In dit hoofdstuk worden de gevolgen van deze korting nagegaan. Hierbij ligt het accent op de ontvangsten voor de verschillende sectoren in de landbouw. De gevolgen worden vergeleken met het oorspronkelijke voorstel van de Europese Commissie uit 2011 (zie Jongeneel en De Bont, 2012).

3.2 Inhoud van de maatregelen

Tabel 3.1 geeft een schematisch overzicht van het MFK-akkoord in vergelijking met het EC-voorstel uit 2011. Sommige betalingscategorïeën, waaronder de betaling voor natuurlijke handicaps, zijn optioneel. Voor de vergelijkbaarheid met een eerdere studie naar de gevolgen van de GLB-hervorming (zie Jongeneel en De Bont et al., 2012) is ervan uitgegaan dat Nederland (nog) geen gebruik maakt van de 'kleine boerenregeling' en de extra betaling voor gebieden met natuurlijke handicaps, en evenmin gebruik maakt van de mogelijkheid om middelen tussen de twee pijlers van het GLB te herverdelen.

Het grote verschil tussen het MFK-akkoord en het oorspronkelijke EC-voorstel is het totale budget dat daarvoor beschikbaar is. In de bestaande situatie (2013 en in lopende prijzen) is 830 mln. euro beschikbaar voor betalingen. In het EC-voorstel is het beschikbare budget 763 mln. euro in 2020 (lopende prijzen). In het MFK-akkoord zijn geen bedragen per lidstaat opgenomen. Op basis van rekenmodellen is het voor Nederland beschikbare budget directe betalingen in 2020 geraamd op 735 mln. euro (lopende prijzen). De definitieve jaarbudgetten per lidstaat voor de periode 2014-2020 zullen pas later in 2013 worden vastgesteld en gepresenteerd door de Europese Commissie.

Tabel 3.1 geeft de voor Nederland geraamde bedragen. De bedragen corresponderen met de betalingen die de agrariërs in 2020, dus na de volledige implementatie van de voorstellen, zullen ontvangen. Ter vergelijking zal in de vervolganalyse ook de bestaande situatie worden meegenomen. Deze is gebaseerd op de areaalgegevens voor 2009. Ook de Europese Commissie gebruikt de gegevens van het jaar 2009 als ijkpunt bij de berekeningen.

Tabel 3.1 Opbouw van de niet-facultatieve betalingen (in lopende prijzen) van het EC-voorstel (2011) en het MFK-akkoord (2013) in 2020

Onder-deel	Toelichting	Totale bedragen in miljoenen euro		Betaling in euro/ha		Aannames berekeningen (LEI)	
		EC	MFK	EC	MFK		
Totaal budget	Voor Nederland en voor het jaar 2020	763	735	404	389	Er wordt aangenomen dat dit budget ook in zijn geheel voor betaling aan directe toeslagen wordt ingezet en geen middelen onbenut worden gelaten; De inzet voor de status quo is geschat op 830 mln. euro, waarvan 800 effectief wordt uitgekeerd.	
1	Basis-premie (68%)	Alle bedrijven met een bedrijfstoelage of met groente en/of fruit	519	500	275	264	Toeslag telt volledig mee voor bepaling van het inkomenseffect.
2	Vergroenings-premie (30%)	Hieraan doet elke ontvanger van de basis-premie mee	229	221	121	117	Bij de bepaling van het inkomenseffect moet er rekening mee worden gehouden dat bedrijven kosten moeten maken voor vergroening. De kosten voor de vergroeningsmaatregelen worden geschat op 70 euro/ha.
3	Jonge boeren (2%) a)	Jonge boeren tot 40 jaar krijgen voor maximaal 25 ha per bedrijf een toeslag van 25% op de basispremie	15	15	8/54	8/49	Jonge boeren tot 40 jaar krijgen voor maximaal 25 ha per bedrijf een toeslag van 25% op de basispremie. Deze krijgen ze maximaal 5 jaar. Toeslag telt volledig mee voor het inkomens effect.

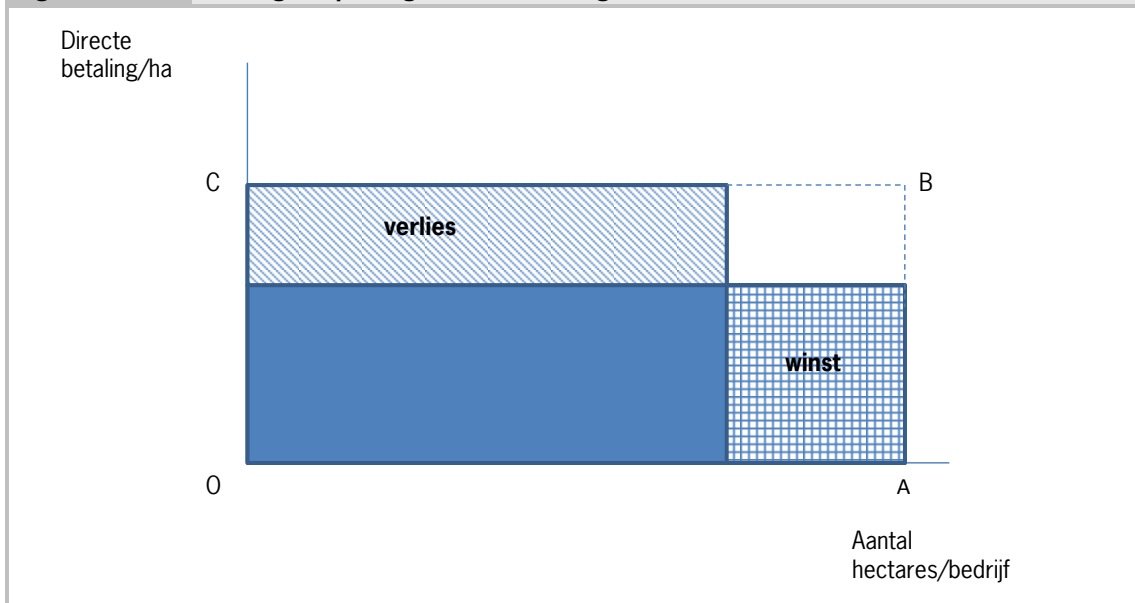
a) Notatie 8/54 betekent dat de betaling gemiddeld 8 euro per hectare is wanneer het bedrag wordt omgeslagen over alle hectares; wanneer het bedrag wordt omgeslagen over de totale oppervlakte van de bedrijven met jonge boeren dan is de vergoeding gemiddeld 54 euro per hectare.

Voor de bepaling van de uitkomsten moeten de (autonome) ontwikkelingen in de periode tot 2020 mede in beschouwing worden genomen. Sommige bedrijven haken af en andere bedrijven worden groter. Deze aanpassing in de bedrijfsstructuur over de tijd is meegenomen door rekening te houden met de geschatte groei van het aantal hectares per bedrijf in de verschillende sectoren (zie bijlage 1). Het oorspronkelijke EC-voorstel en het MFK-akkoord hebben een verschillende infasering van de maatregelen. In het EC-voorstel zijn alle maatregelen in 2019 al volledig geïmplementeerd. In het MFK is afgesproken de infasering te verlengen van 4 naar 6 jaar.

Bij de impactanalyse worden twee effecten onderscheiden, die grafisch weergegeven zijn in figuur 3.1. Enerzijds is er de aanpassing in de toeslag per hectare.¹ In de beide varianten is deze in de meeste gevallen lager dan de equivalente betaling zoals die nu geldt onder het bedrijfstoelagensysteem. Als de bedrijven qua omvang niet zouden veranderen ten opzichte van de situatie in het basisjaar zou het effect op het inkomen grosso modo tot een verlies leiden. Echter, zoals figuur 3.1 laat zien is er ook een effect van de toename in het aantal hectares per actief bedrijf (schaalvergroting). De toename in het aantal hectares (met toeslagrechten) leidt tot hogere directe betalingen die het bedrijf in 2020 zal ontvangen. Zou er geen aanpassing van de betalingen plaatsvinden (ongewijzigd beleid) dan zouden de boeren in 2020 rechthoek OABC ontvangen.

¹ Hoewel er in de bestaande situatie nog sprake is van een bedrijfstoelage en niet van een betaling per hectare, kan de bedrijfstoelage worden uitgedrukt als een (equivalente) betaling per hectare. In het EC-voorstel en het MFK-akkoord is sprake van hectarebetalingen (flat rate) die kan worden vergeleken met de equivalente hectarebetaling corresponderend met de uitgangs- of referentiesituatie.

Figuur 3.1   **Betalingsaanpassingseffect en schaalgrootte-effect**

3.3 Gevolgen van de maatregelen

Circa 71.000 bedrijven in de land- en tuinbouw hebben (potentieel) toeslagrechten. Uitgaande van de voorstellen van de Europese Commissie zijn de glastuinbouw-, bloembollenteelt- en boomkwekerijbedrijven niet meegerekend, omdat ze geen (potentiële) toeslagrechten hebben. In de berekeningen is steeds het volledig beschikbare bedrag aan bedrijfstoelagen voor Nederland verdeeld over de bedrijven die hiervoor in aanmerking komen. Er is geen rekening gehouden met eventuele aanpassingen in de nationale reserve of de benuttingsgraad. Eventuele kosten die bedrijven moeten maken om aan de vergroeningsvoorwaarden te voldoen zijn in de analyse niet meegenomen.¹ De bedrijven zijn ingedeeld naar bedrijfstypen. Vanwege hun speciale betekenis in dit verband, zijn als afzonderlijke bedrijfstypen de aardappelzetmeelbedrijven (naast andere akkerbouwbedrijven) en de vleeskalverenbedrijven onderscheiden. Binnen de totale groep van graasdierbedrijven wordt onderscheid gemaakt tussen de melkveebedrijven en de overige graasdierbedrijven.

Van het EC-voorstel en het MFK-akkoord worden de resultaten gegeven voor het jaar 2020, het jaar waarin alle voorziene veranderingen volledig geïmplementeerd zijn. De situatie van 2013 (budgettaire) en 2009 (oppervlakte subsidiabele landbouwgrond) wordt als proxy genomen voor de status quo of 'huidige situatie'. In de vergelijking wordt geen aandacht besteed aan de geleidelijke infasering van de korting. Er wordt zowel voor het EC-voorstel als het MFK-akkoord gewerkt met de betalingen corresponderend met volledige infasering van de kortingen.

De gevolgen van het MFK-akkoord voor de directe betalingen aan de agrariërs zijn weergegeven in tabel 3.2. Hierin wordt de totale toeslag die een bedrijf gemiddeld ontvangt gegeven na volledige implementatie (in 2020) van zowel het EC-voorstel als het MFK-akkoord, en het verschil tussen beide voorstellen. De verandering van de toeslag per voorstel in 2020 in vergelijking met 2009 bestaat enerzijds uit het effect door de aanpassing van de toeslag per hectare (zonder aanpassing van de bedrijfsgrootte) en anderzijds het effect op de ontvangsten vanwege de aanpassing van de bedrijfsgrootte (bijlage 1, tabel B1.3). Het eerste effect is een proxy voor de impact op korte termijn. Het schaalvergrotingseffect heeft een enigszins corrigerend (totaal) effect.

¹ Volgens een eerdere studie werden deze geschat op circa 70 euro per hectare (zie Jongeneel en De Bont et al., 2012).

Zoals in Jongeneel en De Bont et al. (2012) al werd geconstateerd, gaan de vleeskalveren- en aardappelzetmeelbedrijven er in het EC-voorstel het meest op achteruit (bijlage 1, tabel B1.2). Ten opzichte van die veranderingen heeft de korting op het GLB-budget in het MFK-akkoord bescheiden effecten. Voor de totale land- en tuinbouw gaat het om een korting van 500 euro per bedrijf.

Tabel 3.2 Omvang en verandering in toeslagen (in euro) per bedrijf naar type tussen EC-voorstel en MFK-akkoord in 2020			
	Situatie 2020, EC-voorstel	Situatie 2020, MFK-akkoord	Effect MFK-akkoord minus EC-voorstel
Akkerbouw (exclusief zetmeelaardappelbedrijven)	15.400	14.800	-600
Zetmeelaardappelbedrijven	36.600	35.200	-1.400
Melkveebedrijven	23.900	23.000	-900
Vleeskalverbedrijven	6.500	6.200	-300
Overige graasdierbedrijven	4.800	4.600	-200
Hokdierbedrijven	5.500	5.300	-200
Tuinbouwbedrijven	8.300	7.900	-400
Gemengde bedrijven	11.700	11.200	-500
Totaal land- en tuinbouw	12.600	12.100	-500

De zetmeelaardappeltelers en melkveehouders gaan er het meest op achteruit, met een daling van hun toeslag van respectievelijk gemiddeld circa 1.400 euro en 900 euro per bedrijf. Bedrijven die in het verleden op basis van een intensieve bedrijfsvoering hoge toeslagen hebben toegekend gekregen, gaan er gemiddeld meer op achteruit dan bedrijven waarvoor dit niet het geval was. Verder speelt ook de bedrijfs-grootte een rol: globaal geldt dat hoe hoger het aantal hectares land per bedrijf is, des te groter is het (absolute) effect dat men ondervindt.

De hierboven weergegeven bedragen representeren veranderingen in de ontvangen directe betalingen per bedrijf. Deze verandering is niet één-op-één te vertalen naar een inkomenseffect. Om dat te kunnen bepalen moet rekening worden gehouden met de eventuele (extra) kosten die moeten worden gemaakt als voorwaarde om voor de toeslagen in aanmerking te komen. Zoals in tabel 3.1 is aangegeven, bestaat de totale toeslag per hectare uit een basispremie, een vergroeningspremie en een eventuele top-up in het kader van de jongeboerenregeling. Aan de ontvangst van de vergroeningspremie is de voorwaarde verbonden dat men aan bepaalde vergroeningsvoorwaarden voldoet (gewasdiversificatie op bouwland, de instandhouding van blijvend grasland op bedrijfsniveau en de aanwijzing van ecologisch aandachtsgebied ter grootte van 7% van het aanwezige bouwland per bedrijf). Zoals eerder aangegeven zijn de benodigde kosten daarvoor niet in de analyse meegenomen omdat de voorwaarden nog niet in detail zijn uitgewerkt.

Conclusie

De korting op het GLB-budget voor de directe toeslagen, zoals opgenomen in het MFK-akkoord, impliceert een korting voor Nederland van circa 30 mln. euro op jaarbasis ten opzichte van het EC-voorstel uit november 2011. De belangrijkste gevolgen van de voorgestelde beleidsverandering hangen samen met de omslag naar een regionaal model. De gevolgen daarvan zijn veel groter dan die van het MFK-akkoord.

Ten gevolge het MFK-akkoord zal de gemiddelde toeslag per hectare met circa 15 euro dalen (-4%). Het effect per bedrijf is niet gelijk verdeeld. Bedrijven met veel land gaan er meer op achteruit dan bedrijven met weinig land. Gemiddeld is het verlies door het MFK-akkoord ongeveer 500 euro per bedrijf. De aardappelzetmeeltelers en de melkveehouders gaan er in absolute zin het meest op achteruit.

4 Conclusies

4.1 Regeerakkoord

De effecten van het Regeerakkoord geven een divers beeld zowel voor de verschillende sectoren binnen de land- en tuinbouw als voor de paar geselecteerde mkb-sectoren. De resultaten zijn moeilijk goed vergelijkbaar omdat de karakteristieken van de betreffende sectoren alleen op hoofdlijnen zijn geduid. De uitkomsten van de studie zijn indicatief en betreffen slechts een deel van het totale pakket maatregelen van het Regeerakkoord.

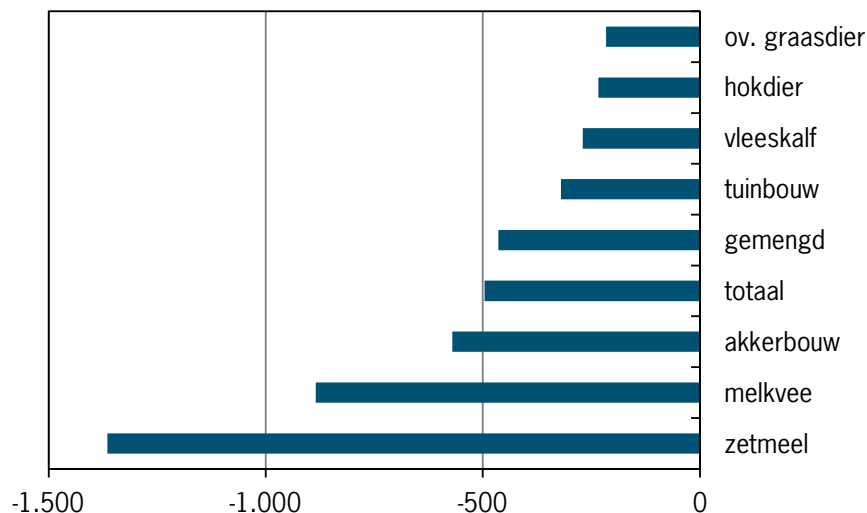
Het Regeerakkoord kent lastenverlichtende maatregelen, zoals de beperking van de pensioenopbouw en het wegvallen van de heffingen van de product- en bedrijfschappen. Vooral voor glastuinbouw en kleinmetaalbedrijven pakken die maatregelen gunstig uit. Dat geldt niet voor de verhoging van de assurantiebelasting en de SDE+-heffing. Voor de land- en tuinbouw zijn de gevolgen van deze maatregelen gezamenlijk negatiever dan voor de andere onderzochte mkb-sectoren. Per saldo hebben de nieuwe maatregelen in het Regeerakkoord een klein positief effect voor de land- en tuinbouwbedrijven. Voor de metaal zijn de effecten positiever, maar voor de detailhandel negatiever (tabel 4.1).

Bedrijven		Arbeidsinzet	Aantal	Effecten Regeerakkoord (euro)	Idem in % winst
Totaal land- en tuinbouw		3,6	51.905	390	0,9
Land- en tuinbouw	Akkerbouw	1,8	6.973	-420	-0,6
	Melkvee	2,7	17.422	-490	-0,9
	Glastuinbouw	12,0	3.718	3.850	8,2
	Intensieve veehouderij	2,6	5.689	960	4,1
	Klein	<10	49.621	90	0,2
	Groot	>10	2.284	7.110	7,8
Metaal	Micro	<10	14.979	910	2,1
	Klein	10-50	3.54	8.730	4,7
Detailhandel	Micro	<10	74.049	-80	-0,8
	Klein	10-50	4.669	-2.030	-16,9

4.2 MFK-akkoord

Het MFK-akkoord voorziet in een korting op het GLB-budget die tot lagere ontvangsten voor de land- en tuinbouwbedrijven leidt. Daarbij gaat het om een gemiddelde daling van de betalingen per landbouwbedrijf van 500 euro. De zetmeelaardappeltelers en de melkveehouders gaan er meer dan gemiddeld op achteruit (figuur 4.1). De vermindering van de ontvangsten is een bescheiden verandering ten opzichte van de eerder door de EC voorgestelde hervorming van het GLB. Die hervorming voorziet in een omslag van het systeem van bedrijfstoelagen naar betalingen per hectare en leidt tot een substantiële herverdeling tussen bedrijven. Vooral de zetmeelaardappelbedrijven en vleeskalverbedrijven worden daardoor getroffen.

Figuur 4.1 Reductie van gemiddelde directe betalingen per bedrijf voor de Nederlandse landbouw door MFK-akkoord ten opzichte van EC-voorstel (gerangschikt naar grootte van het effect)

4.3 Kanttekeningen

Bij de gepresenteerde uitkomsten moeten enkele kanttekeningen worden geplaatst:

- De maatregelen met het grootste budgettaire belang (terugsluis SDE+ (375 mln.) en de invoering van de winstbox (500 mln.) kunnen nog niet doorgerekend worden, omdat de invulling nog niet bekend was. Dit kan de hoogte van de bedoelde effecten in tabel 4.1 aanzienlijk beïnvloeden. Indien de invoering van de winstbox leidt tot een lastenverzwaring van 500 mln. via de versobering van de zelfstandigenaftrek, dan leidt dat tot een lastenverzwaring van ongeveer 660 euro per zelfstandige. Omdat de concrete invulling nog niet bekend is, is deze lastenverzwaring niet meegenomen in de berekeningen en analyses.
- De budgettaire opbrengst van de maatregel 'pensioenopbouw' is onzeker. Het fiscale kader is namelijk niet waterdicht. In de meeste pensioenregelingen ligt de opbouw van rechten vast, maar is de premie variabel. De ruimte die vrijvalt door een versobering van de opbouw van nieuwe rechten kan ook aangewend worden voor verbetering van de indexatie (bijvoorbeeld koppeling aan lonen in plaats van aan prijzen), voor vermindering van het beleggingsrisico of voor verbetering van het nabestaandenpensioen. Het budgettaire effect van de versobering van het Witteveenkader is dus mede afhankelijk van de reactie van de sociale partners en de pensioenfondsen.
- De heffing van de product- en bedrijfschappen komt te vervallen, maar de product- en bedrijfschappen voeren collectieve taken uit voor de agrarische sector. Met name bij de dierlijke sector is de bijdrage voor het Diergezondheidsfonds een belangrijke kostenpost (ongeveer een kwart van de begroting). Ook wordt er door product- en bedrijfschappen onderwijs en onderzoek verricht, danwel gefinancierd. Het is onduidelijk hoe de huidige taken opgepakt worden en welke kosten dit met zich mee gaat brengen voor de sector. Maar aangenomen kan worden dat een deel van de lastenverlichting zal worden teruggedraaid.

- Naast de eersteorde-effecten op de onderzochte sectoren, zal het Regeerakkoord verder doorwerken in de economie: de tweedeorde-effecten. Daarbij spelen veranderende omstandigheden en gedragsveranderingen mee, die moeilijk te voorspellen zijn. Het CPB voorziet als gevolg van het regeringsbeleid een lagere consumptie bij gezinnen en overheid en minder bedrijfsinvesteringen. Ook de export daalt fractioneel. Dit vertaalt zich in een lager omzetvolume. Omdat de loonvoet lager uitkomt dan in het referentiebeeld, zullen de prijzen iets lager worden onder invloed van de concurrentiedruk. In waarde zal de omzet in de detailhandel sterker onder druk komen dan in de kleinmetaal. Een iets lagere nationale consumptie zal relatief weinig effect hebben op de afzet van basisproducten afkomstig van de land- en tuinbouw.
- Voor de land- en tuinbouw geldt dat de vooruitzichten op lange termijn niet ongunstig zijn, maar dat rekening moet worden gehouden met grotere prijs- en inkomensveranderingen dan in het verleden omdat grosso modo de prijsstabiliserende invloed van het GLB aanzienlijk is verminderd.

Literatuur

Agentschap NL, 2011. *Focus 2010*.

Agentschap NL, 2012. *Focus 2011*.

Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD - PvdA.

Jongeneel, R., K. de Bont, J. Jager, A. van Doorn, H. Naeff en R. Smidt, 2012. *GLB-hervorming 2014, Effecten van toeslagvarianten voor de Nederlandse landbouw*.

Lenteakkoord: *Verantwoordelijkheid nemen in crisistijd*.

CPB, Juni-raming 2012. *De Nederlandse economie tot en met 2017, inclusief Begrotingsakkoord*.

CPB, 2012. *Actualisatie analyse economische effecten financieel kader Regeerakkoord*.

CPB, 2012. *Decemberraming 2012, Economische vooruitzichten 2013*.

Panteia, 2012. *Evaluatie WBSO 2006-2010*.

Silvis, H.J., C.J.A.M. de Bont, J.F.M. Helming, M.G.A. van Leeuwen, F.H.J. Bunte, J.C.M. van Meijl, 2009. *De agrarische sector in Nederland naar 2020: perspectieven en onzekerheden*. Den Haag: LEI.

Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Wet uitwerking fiscale maatregelen Begrotingsakkoord 2013) - Memorie van toelichting.

Bijlage 1

Achtergrond tabellen berekeningen MFK-akkoord

Tabel B1.1 Structuurontwikkeling in Nederlandse landbouw in periode 2009-2020									
	Akkerbouw (exclusief zetmeel- aardappelbedrijven	Zetmeelaard- appelbedrijven	Melkvee- bedrijven	Vleeskaalver- bedrijven	Overige graas- dierbedrijven	Hokdier bedrijven	Tuinbouw bedrijven	Gemengde bedrijven	Totaal land- en tuinbouw
<i>Situatie 2009</i>									
Aantal bedrijven	11.000	1.200	18.400	1.200	21.600	5.400	4.000	8.200	71.000
Totaal oppervlakte (1.000 ha)	384	84	855	16	253	45	50	190	1.876
Totaal toeslagen (mln. euro)	116	51	431	50	60	13	4	71	797
Oppervlakte per bedrijf (ha)	35	71	46	13	12	8	13	23	26
Toeslagen per bedrijf (euro)	10.500	43.900	23.400	41.200	2.800	2.500	1.000	8.700	11.200
Toeslagen per ha (euro)	303	616	504	3.196	239	294	81	375	425
Groei omvang per jaar (%)	0,9	2,3	2,3	1,5	0,0	4,2	3,8	2,1	1,0
Aantal bedrijven 2020	10.000	900	14.400	1.000	21.600	3.300	2.600	6.500	60.200
Oppervlakte 2020 per bedrijf (2009=100)	38	91	59	15	12	13	20	29	31

Tabel B1.1 geeft inzicht in de bedrijfsomvang en de ingeschatte bedrijfsontwikkeling. De schatting van de ontwikkeling in de bedrijfsomvang is gebaseerd op twee bronnen van informatie. Allereerst is een schatting gemaakt van de trend zoals die zich in het verleden heeft voorgedaan (trends geschat op basis van ontwikkeling gedurende de laatste 10 jaar). Hierbij wordt geen rekening gehouden met mogelijke (toekomstige) trendbreuken. De afschaffing van de melkquotering in de zuivel zou aanleiding kunnen zijn voor zo'n trendbreuk. In het algemeen lijkt de structuraanpassing zich vooral via de geleidelijke weg te ontwikkelen. Enerzijds zal dit samenhangen met het beschikbaar komen van land: de groeiers moeten het voor een belangrijk deel hebben van de ruimte die de 'wijkers' genereren. Bedrijfsbeëindiging vindt vaak plaats met de generatiewisseling en is daarmee gekoppeld aan de leeftijdsopbouw van de agrarische beroepsbevolking. De tweede bron van informatie die is gebruikt is de publicatie *De agrarische sector in Nederland naar 2020; Perspectieven en onzekerheden* (Silvis et al., 2009).

De toename in de hoeveelheid land per gemiddeld bedrijf verschilt over de sectoren, waarbij de groei in de intensieve veehouderij over het algemeen wat sterker is dan in de grondgebonden takken van de landbouw. Merk op dat verschillen tussen sectoren ook te maken hebben met geobserveerde verschillen in de leeftijdsopbouw, opvolgingssituatie en bedrijfsgrootte-verdeling in de uitgangssituatie.

Tabel B1.2 Aantal bedrijven en toeslagen (totaal en gemiddeld per bedrijf) in 2009 en 2020 bij diverse beleidsvarianten, naar bedrijfstype

	Akkerbouw (exclusief zetmeelaardappelen)	Zetmeel-aardappelen	Melkvee	Vleeskalveren	Overige graasdieren	Hokdieren	Tuinbouw	Gemengd	Totaal land- en tuinbouw
<i>Aantal bedrijven</i>									
Situatie 2009	11.000	1.200	18.400	1.200	21.600	5.400	4.000	8.200	71.000
Situatie 2020	10.000	900	14.400	1.000	21.600	3.300	2.600	6.500	60.300
<i>Totaal toeslagen (mln. euro)</i>									
Situatie 2009	116	51	431	50	60	13	4	71	797
Situatie 2020, EC-voorstel	155	34	345	7	104	18	20	77	757
Situatie 2020, MFK-variant	149	32	332	6	99	17	19	74	728
Effect EC-voorstel - situatie 2009	+39	-17	-86	-43	+44	+5	+16	+6	-40
Effect MFK - EC-voorstel	-6	-2	-13	-1	-5	-1	-1	-3	-29
<i>Toeslag per bedrijf (euro)</i>									
Situatie 2009	10.500	43.900	23.400	41.200	2.800	2.500	1.000	8.700	11.200
Situatie 2020, EC-voorstel	15.400	36.600	23.900	6.500	4.800	5.500	8.300	11.700	12.600
Situatie 2020, MFK-variant	14.800	35.200	23.000	6.200	4.600	5.300	7.900	11.200	12.100
Effect EC-voorstel - situatie 2009	4.900	-7.300	500	-34.700	2.000	3.000	7.300	3.000	1.400
Effect MFK - EC-voorstel	-600	-1.400	-900	-300	-200	-200	-400	-500	-500

Tabel B1.3   **Omvang van verandering van toeslagen in het EC voorstel en het MFK-akkoord
(in 2020) per bedrijf naar type in vergelijking met de situatie in 2009**

	Akkerbouw (exclusief zetmeel)	Zetmeel	Melkvee	Vleeskalf	Overige graasdier	Hokdier	Tuinbouw	Gemengd	Totaal NL
<i>EC voorstel</i>									
Totaal	4.900	-7.300	600	-34.700	2.000	3.100	7.300	3.000	1.400
Toeslag per ha-effect	3.500	-15.300	-4.700	-35.700	2.000	1.100	4.100	700	-500
Schaalvergrotingseffect	1.403	7.997	5.234	988	0	1.948	3.163	2.340	1.889
<i>MFK-voorstel</i>									
Totaal	4.300	-8.700	-300	-35.000	1.800	2.800	6.900	2.600	900
Toeslag per ha-effect	3.000	-16.400	-5.400	-36.000	1.800	1.000	3.900	300	-900
Schaalvergrotingseffect	1.300	7.700	5.000	900	0	1.900	3.000	2.200	1.800

Het LEI Wageningen UR ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

LEI Wageningen UR vormt samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR, Centre for Development Innovation de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.wageningenUR.nl/lei